

מאזרות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

תפילה מתוך

אמון, התמסרות וקבלה

"ברוך ה' לעולם אמון ואמן" (תהלים פט, נג)

לאחר שסיימנו את מזמורי פסוקי דזמרה בתפילת שחרית, אנו מוסיפים עוד סיומת הנראית כחיצונית. סיומת זו מורכבת מחמשת פסוקי הסיום של ספרי תהלים, ו"ברוך ה' לעולם אמון ואמן" הוא אחד מהם. מטרת פסוקים אלו היא לבטא את הרצון שלנו להודות לה' ולהלל אותו בעזרת כל חמשת ספרי תהלים. יסוד תקנה זו מוזכרת כבר בספר האבודרהם (מאה ארבע-עשרה) ביחס לפסוקי דזמרה:

ומפני שבלו המזמורים הוא נשלם התהילים תקנו לומר אחריהם (תה' פט, יג) ברוך ה' לעולם אמון ואמן. (שם קלה, כא) ברוך ה' מציון וגו' וברוך ה' אלקים אלקי ישראל וגו' (שם עב, יח), ברוך שם כבודו. שאלו הפסוקים מצינו אותם כתובים בסוף ספרי התהילים ולכן תקנו לאומרם בהשלמת התהילים. במילים אחרות, העיקרון העומד בשורשה של שיטה זו הוא הרצון העקרוני להודות ולהלל את הקב"ה בעזרתו של ספר תהלים כולו, רצון המצטמצם מפאת אילוץ זמן ומקום, אך המוצא ביטוי סמלי בהזכרת סיומי החטיבות, כאילו שאמרנו את כל היחידה.¹ במאמר קצר זה נתבונן ונתמקד על פסוק זה במשמעויותיו השונות, בעיקר ביחס למילה אמון, ובהמשך נציין את ההשלכות השונות ביחס לתפילותינו.

כפי שצינו, מטרת הפסוקים במקומם הנוכחי היא הרצון להודות ואף לתת תוקף וקיום לדברי התשבחות שזה עתה סיימנו באמירתם. בעיון בדברי המדרש על פסוק זה (ילקוט שמעוני, תהלים רמז תת"מ) נראה שלוש משמעויות למילה אמון, וכולן רלוונטיות וקשורות למהלך התפילה ואף נותנות לה נופך ומשמעויות מיוחדות:

אמר רבי בשם ר' יוסי בן זימרא: אמון אמנה, אמון שבועה, אמון קבלה. אמון אמנה – ויאמנו דבריהם. אמון שבועה – ואמרה האשה אמון אמון. אמון קבלה – ואמר כל העם אמון. אמר רבי יהודה בר מספרתא: כל מי שהוא עונה אמון בעולם הזה – זוכה לענות אמון לעולם הבא, שנאמר: ברוך ה' לעולם אמון ואמן, אמון בעולם הזה ואמן בעולם הבא.

המדרש מחולק לשני חלקים: בחלקו הראשון הוא מביא ביאורים שונים למילה "אמן" ואף ראיות מהכתובים לכך, ובהמשך הוא מבאר את הכפילות התמוהה "אמן ואמן". להבנת המשמעויות השונות נסקור בקצרה את המקורות המובאים מהכתובים ואת שורשיהם.

המקור הראשון מופיע בבראשית (מב, כ): "וְאֵת אֲחֵיכֶם הִקְטַן תְּבִיאוּ אֵלַי וְיִאֱמְנוּ דְבָרֵיכֶם וְלֹא תִמְוֹתוּ וְיַעֲשׂוּ כֵן". יוסף מבקש שיביאו למצרים את בנימין ובכך יתאמתו דבריהם שדוברי אמת הם. האלשיך הקדוש מבאר את ההבטחה של יוסף לאחיו,² "וּיִאֱמְנוּ דְבָרֵיכֶם", כלומר קיים פה אמון מלא באחים ללא חקירה ובדיקה, וכלשונו: "כי לא אחקור ואדרוש אותו להבחין דבריכם כי אם ויאמנו דבריהם, כי מיד אאמין אתכם". אמירת אמון מבטאת אמון מוחלט ללא נטלת ספק וללא עוררין. המקור השני לקוח מפרשת סוטה (במדבר ה, כב): "וַיְבֹאוּ הַמַּיִם הַמֵּאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמַעֲיָד לְצַבּוֹת בָּטָן וְלִנְפַל גֵּרָד וְאִמְרָה הָאִשָּׁה אֲמֵן אֲמֵן". האישה נשבעת שלא סתתה תחת בעלה. שבועתה

מתבטאת במילים אמון אמון, כך מבאר רש"י.³ במילים אחרות, העונה אמון, מתמסרת לאותה אמירה שעליו ענתה אמון, מתיישרת לפיה ומקבלת את דינה.⁴ המקור השלישי לקוח מספר נחמיה (ח, ו): "וַיְבָרֶךְ עֲזָרָא אֶת ה' הָאֱלֹקִים הַגָּדוֹל וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם אָמֵן אָמֵן בְּמַעַל דְּיָהִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לַה' אֲפִים אֲרָצָה". פסוק זה מתאר את ההסכמה של עם ישראל לתפילת עזרא כלפי הקב"ה. חז"ל לומדים מכאן את הנוסח הקבוע של התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה.⁵ כן קיים כאן רובד עמוק הרבה יותר. עם ישראל מביע הסכמה וקבלה מוחלטת של הדברים על אף שלא תמיד הדברים נאמרים בלב שלם, כפי שמשתקף מדברי חז"ל (שבת קיט, ב):

תניא רבי יוסי ברבי יהודה אומר, שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת, מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומסתנו מוצעת, מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה אמון בעל כרחו, ואם לאו מלאך רע אומר וגו', ומלאך טוב עונה אמון בעל כרחו.

בכוחה של אמירת אמון לתת קיום ותוקף, קבלת הדברים והחלתם במציאות. זוהי משמעות האמירה: תפילה קבועה במטבע חכמים ואף קבלה אישית של הדברים.

נקיש את הדברים אלינו. כשאנו באים לסכם את חלק התשבחות שבתפילה אנו מחויבים להתכוון לשלושת הקריטריונים שהזכרנו: אמונה, התמסרות וקבלה.

ראשית, "אמן" כביטוי לאמון: אמון מוחלט במי שאמר והיה העולם; אמון בלא חקירה ובחינה, אלא הישענות מלאה על יחידו של עולם, כדברי דוד המלך בתהלים (נה, כג): "הַשִּׁלֵּךְ עַל ד' יְהִיבָךְ וְהָיָה כִּלְכָלְךָ". זה מהווה סיכום לחלק הראשון של התפילה ופתיח לחלק הארי שלה, קרי קריאת שמע וברכותיה ותפילה העמידה. ללא האמון וההישענות האבסולוטית אין מקום לתפילה.

שנית, "אמן" כשבועה: יש כאן ביטוי לסיכום התשבחות, אך קיימת כאן גם אמירה שאין המדובר באזכורים ובתשבחות חיצוניים בלבד, אלא אנו מסכימים ומקבלים את מלכותו ומתמסרים אליו בצורה מוחלטת. זה נותן לנו את האופציה להמשיך להתפלל.

שלישית, "אמן" במובן של קבלה. תפילותינו קבועות על פי מטבע לשונו של דוד המלך, ובעת שאנו מתפללים שפתותינו של דוד המלך דובבות בקבר.⁶ בעניית אמון אנו מחברים את כל פסוקי דזמרה לספר תהלים שאמרו דוד המלך. ולא רק זה, אלא אף מקבלים את הדברים ומוכנים לחיות על פיהם.

שלושת הרבדים האלו מהווים פתיחה לאמירת "ישתבח שמך לעד מלכנו" והם אלו שנותנים לנו זכות ויכולת לעמוד לפניו יתברך לבקש ממנו את בקשותינו: אמון מוחלט, התמסרות מלאה וקבלת דינו. יהי רצון שזוכה לתפילה מלאה אהבה, אמון רחמים וחסד.

הרב יהושע וייסינגר

ר"מ בישיבת ההסדר אורות יעקב

¹ בברכות, שמשמע שמודה לשתי רשויות שקיימים ח"ו. ה"ה לאומר אמון אמון שמשתקין אותו. עיינו בהרחבה ביביע אומר, ח"י, אורח חיים, סימן ה, ד"ה "כתב מר".

⁴ צרור המור, במדבר, פרשת נשא שם.

⁵ תלמוד ירושלמי (וילנא), ברכות ז, ג.

⁶ מדרש תהלים ל, ג.

¹ מעניין לציין שאף הרמב"ם מזכיר בסידורו את מנהג אמירת הפסוק "ברוך ה' לעולם אמון ואמן" כסיומת לפסוקי דזמרה, אך בשונה מרוב הסידורים אין הוא מזכיר את שאר הפסוקים הנוהגים אצלנו.

² בראשית, פרשת מקץ, פרק מב, ד"ה "ויאמר אלהים".

³ יש מקום לעיין מבחינה הלכתית. הפרי חדש כותב (סא, יב) שכפי שאסור לומר מודים מודים, ומשתקין אותו כדברי המשנה

פרשת לך לך

"חסד של אמת" לדמותו של אברהם אבינו

וחררון נפשו לא הגיע אל המעלה הזו, לא, כי אם אברהם אבינו ע"ה היה עושה כאשר עשה הנוך להתבודד עצמו מחברת בני אדם התעלה גם הוא להיות ממלאכי א-ל. ואשר לא עשה כן, הוא כי התבונן בחוכמתו כי לא באלה חפץ ה' שישלים האדם את נפשו לבד, ואת אנשי דורו ישאיר אחריו תרבות אנשים חטאים ומכעיסי ה', כמקרה אשר קרה לדורו של חנוך ודור המבול. הניסיון הזה לימד אותנו כי טוב לאדם למעט בהשלמת נפשו, למען רבות כבוד ה' למעט את מורדיו ולהרבות עבדיו ויודעיו. כי מה יתן ומה יוסיף האדם אם יוסיף מלאך אחד על אלפי רבבות מלאכי מעלה, הלא ה' בורא וממציא כהנה וכהנה חדשות לבקרים. ואם כה יעשו יחידי סגולה בכל דור, ימצא אחד מני אלף קודש לה' ורוב העולם מקולקל, הארץ תשם מרעת יושביה וחפץ הבריאה תשארה מעל.⁶

העולה מהאמור כאן הוא כי עלינו ללמוד עד כמה אנו צריכים להתמסר למשימה, ללמד תורה גם כאשר הדבר כרוך ב"ויתור", אפילו אם לכאורה יש בכך צמצום של המדרגה האישית⁷ (שכן כל נתינה היא גם קבלה). נדיבותו של אברהם אבינו באה לידי ביטוי כחסד של אמת בהקרבת התעלותו הפרטית למען התעלות הכלל. אברהם מבין את רצון בוראו: "אנשי קודש תהיון לי" – אנשים ולא מלאכים. לכן מכונה "אברהם אוהבי", שמתוך אהבתו לה' יתברך, וממילא לברואיו, מוכן להקריב את התעלותו הפרטית לטובת טיפוח בני דורו. היש לנו חסד אמת מזה?

אלעד לסרי

סטודנט לתואר שני, מקרא וספרות חכמים

ורכז הגרעין התורני באושיות

ההשראה לעניין החסד והנדיבות בעם ישראל היא ללא ספק מדמותו של אבי האמונה ואבי החסד, אברהם אבינו. יש שלושה סוגים של נדיבות וכולם נלמדים מאברהם אבינו. ה"אורחות צדיקים" כותב:¹

ויש שלושה מיני נדיבות: האחד, נדיבות בממון. השני, נדיבות בגוף. השלישי, נדיבות בחכמה. ואלו השלושה היו באברהם אבינו. היה נדיב בממונו, דכתיב: "ויטע אשלי". נדיב בגופו, שהציל לוט בן אחיו ונלחם עברו. נדיב בחכמתו, כי למד כל העם דרך הישר עד שנתגייירו וכו'.

נדיבותו של אברהם אבינו בחכמתו, שלימד דרך הישר (התורה) עוד לפני שניתנה, "זוהי הנדיבות הגדולה שבכל מיני הנדיבות"³. בנדיבותו, "ויתר" אברהם אבינו על הישגים תורניים ונבואיים שיכול היה להגיע אליהם אם היה מתבודד ומשקיע את כל זמנו בהתעלות אישית.

וכן מצינו בהקדמה לשו"ת חתם סופר, חלק יורה דעה:⁴

הורה בזה כי נפלאות אהבת ה' לאברהם אבינו ע"ה על שלימד דעת את העם וקירבם לעבודתו, והיא שעמדה לו יותר מכל מעשה הטוב וזכות הנפש אשר היה לו לעצמו, כי באמת גם לפניו היה יחידי סגולה אשר ידעו את ה' ודעת דרכיו יחפצו וכו' ומי לנו גדול מחנוך אשר מעוצם תשוקתו ודביקותו בה' נתפרדה החבילה וכו', חדל מהיות אדם ונתעלה להיות כאחד מצבא מרום במרום וכו', "ואיננו כי לקח אותו אלוקים"⁵. ולא מצינו באברהם אבינו ע"ה שנזדכך עפרוריותו כל כך. אך לא מצד הפחיתות

שנת שמיטה

תוספת שביעית

פרק זמן לפני שביעית שבו נאסרו כמה ממלאכות השדה

דיני תוספת שביעית הובאו במשנה, שביעית פרקים א, ב. מסוגיית הגמרא (מועד קטן ג ע"ב ואילך) עולים שלושה יסודות בתוספת שביעית, והם: (א) תוספת שביעית הלכה למשה מסיני; (ב) זמנה של תוספת היא שלושים יום לפני ראש השנה; (ג) תוספת שביעית נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים. (עיינו רמב"ם שמיטה ויובל פכ"ג):

תוספת שביעית אינה דומה לתוספת שבת הנחשבת במהותה לחלק מן השבת עצמה, אלא היא פרק זמן שנאסר לעשות בו את המלאכות דאורייתא, שתכליתן להכשיר את השדה ולהכיני לזריעה בשביעית.

חז"ל הרחיבו את זמן תוספת שביעית משפסקו הגשמים בשנה השישית (משנה, שביעית ג, ח). הם אסרו לחרוש בשדה לבן כבר מפסח, ובשדה אילן משבועות. ככלל, לא נאסרו מלאכות דרבנן בתוספת שביעית וגם מלאכות דאורייתא הותרו בה כאשר הן נעשות לצורך פירות שישית ולתועלתם (ר"ש פ"ב, ב).

לדעת הר"ש (פ"ב, ה) והתוספות (ראש השנה יב ע"ב, ד"ה "מנהג") אסור לעשות במוצאי שביעית מלאכות שדה וכרם לצורך פירות שביעית, מדין תוספת שביעית.

גם לאחר חורבן הבית השני המשיך העם לנהוג בדיני תוספת שביעית, ורק כמאה וחמישים שנה לאחר מכן ביטל בית דינו של רבן גמליאל, בנו של ר' יהודה הנשיא, את תוספת שביעית. משום כך מותרות בזמן הזה כל המלאכות חוץ מנטיעה עד ראש השנה (רמב"ם, ג, א).

מתוך: מרדכי עמנואל, ערכי שמיטה, מדרשת הארץ ומצוותיה, חפץ חיים, תשנ"ג, עמ' 136–137

¹ שם, עמ' קיט.
² בראשית כא, לג.
³ ספר מעלות המידות.
⁴ במאמר "פיתוחי חותם" שכתב בנו, ר' אש"ב סופר (שרייבר), בעל ה"כתב סופר".

⁵ בראשית ה, כד.
⁶ עיינו בקול אליהו לגר"א, פרשת וירא, שמבאר את התייעצותו של אברהם על המילה (עם ענר ואשכול): "נתיירא אע"ה שמא ע"ז לא ימשכו אחריו הבאים

להתגיייר ונוח היה לו להפסיד לעצמו משכרו הטוב וכך לקבץ מאמינים בעולם".
וע"ע ב"שם משמואל" חלק ג פסח, עמ' קנו, שביאר גם הוא עניין זה באופן דומה בשם אביו.

⁷ ע"ע בעין איה לרב קוק זצ"ל, ברכות, דף י, סימן קמה; שם, דף לה, סימן לג; השל"ה, בתחילת פרשת כי תבוא, וגם שם דן בסוגיה של החיבור בין איש המעלה אל המון העם שבא על חשבון מעלתו האישית.